

GOD

Als eerste
bijproduct
van onze
grote
hersenen

COEN THEELEN

ESSAY

GOD

Tevens verschenen bij *CeTeS.nl*:

Coen Theelen, *Onze Frits is een teckel* (2008)

Coen Theelen, *Broor – Romoires omtrent een nondescript* (2017)

Coen Theelen, *Opgang – Een kleine vertelling* (2017)

Teus Lebon, *Ik ben de gek – Over patronen in het onderwijsdal* (2021)

Coen Theelen, *Droodle – Het verhaal van een bewaarengel* (2022)

Coen Theelen

GOD

Als eerste bijproduct van onze grote
hersenen

Schrijfsels/Essay

2024
CE TES
Beek, Limburg

Copyright © 2024 Coen Theelen

www.cetes.nl

Eerste druk: november 2024

Omslag:

Opmaak:

Redactie: cetes.nl

ISBN 978-90-79608-05-8

NUR 740

Het boek *God* is een essay gecategoriseerd onder NUR-code 740. Dat wil zeggen, het valt onder de categorie *mens en maatschappij algemeen*.

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de schrijver.

Jahweh: Ik ben die ik ben.

Ubuntu: Ik ben, omdat we zijn.

Naarmate je minder weet, ga je des te meer geloven.

Ooit zoiets gehoord, CT

Geen dier dat zichzelf zoveel kan wijsmaken als de mens.

All war is a symptom of man's failure as a thinking animal.

John Steinbeck, schrijver van o.a. *East of Eden*

*(...) there cannot be an order in the universe because it would offend the free will of God and His omnipotence. So the freedom of God is our condemnation, or at least the condemnation of our **pride**.*

Monnik William Baskerville in *The Name of the Rose*, U. Eco

Ik kwam bovenop een berg bij een kruis. Op elke zichzelf respecterende berg staat een kruis. Dus ik weet niet meer precies welke berg of waar, maar ben de spreuk op de dwarsbalk nooit vergeten. Het was een hoge berg, een mooie berg. De hemel was transparant en maagdelijk blauw. In de roerloze verte waren evenzeer maagdelijk witte bergtoppen te zien. Ik keek op naar het kruis, de zon kwam vanachter Jezus om de stam van het kruis heen en verblindde me. Met een hand boven mijn ogen las ik het opschrift:

Gottes Gnade kennt kein Warum.

Maar Zijn wrok misschien ook niet, dacht ik.

Inhoud

Vooraf	9	
I	God 1 – <i>God en mens</i>	21
	Taal 1 – <i>Taal en mens</i>	23
	Hybris 1 – <i>Hybris en mens</i>	27
	Waarheid 1 – <i>Waarheid en fenomeen mens</i>	31
II	God 2 – <i>God en het heelal (en het stof der aarde)</i>	37
	Taal 2 – <i>Taal en oorsprong</i>	41
	Hybris 2 – <i>Hybris en ‘als God zijn’; Asjera & dualiteit</i>	47
	Waarheid 2 – <i>Waarheid en omkeerbaarheid</i>	54
III	God 3 – <i>Gods naam & in Gods naam</i>	61
	Taal 3 – <i>Dit zijn de namen (& Lilith)</i>	70
	Hybris 3 – <i>Domheid versus Intelligentie v.v.</i>	75
	Waarheid 3 – <i>De ziel en de ziel van de mens</i>	79
IV	God 4 – <i>Eerste geslachtslijnen en tijd</i>	103
	Taal 4 – <i>Taal / verhalen en de evolutionaire oorsprong</i>	107
	Hybris 4 – <i>Hybris en ego</i>	132
	Waarheid 4 – <i>Waarheid en individualisering en democratie en iets over complotten</i>	138
V	God 5 – <i>God en Mozes; Jezus en het imaginaire</i>	159
	Taal 5 – <i>Taal en denken / Poetins Nieuwspraak / bewustzijn</i>	173
	Hybris 5 – <i>Hybris en het verdienmodel van het verraad</i>	185
	Waarheid 5 – <i>Waarheid en individuatie</i>	196
VI	God 6 – <i>God en ego, God en narcisme</i>	205
	Taal 6 – <i>Taal en schrijven met AI / KI</i>	215
	Hybris 6 – <i>Hybris en AI / KI</i>	228
	Waarheid 6 – <i>Waarheid en het kafkaëske</i>	234
VII	God 7 – <i>Sapiëntia</i>	241
	Beknopte index	272
	Te relateren boeken	279

Voor jou, medemens. En voor jouw medemens.

Vooraf (Dus beter niet overslaan)

Er is geen waarheid zonder relativiteit

De ondertitel van dit boek klopt feitelijk niet: God is waarschijnlijk of logischerwijs niet het eerste bijproduct van onze hersenen want dan moet je eerder denken aan magie, symboliek en kosmische oermythen, waaruit pas later religies – en met name de monotheïstische – zijn voortgekomen. Maar goed, die ondertitel doet het wel goed. Tenminste, dat is de bedoeling. Wèl is het zo dat wij de enige soort zijn met grote hersenen en die er tevens een God op nahoudt.

Religie is zo oud als de mensheid. Dit is dan weer een cliché en de stelling klopt evenmin als de vorige. Religie is wèl eigen aan de mensheid en onderscheidend in relatie tot de andere soorten. De vraag is: waar begint de mensheid, waar en waardoor begint het bewustzijn van de mens en waar begint religie? Volgens de Hebreeuwse Bijbel, en dus het Oude Testament, begint die mensheid uiteraard bij Adam, zo'n 5000 jaar voor Christus, en in de islam is Adam de eerste profeet. Dat is op zich allemaal wat gek, want bij mij hier in de buurt, in Geleen in Zuid-Limburg, zijn gebakken potten en andere resten gevonden van de zogenaamde 'bandkeramiekers' gedateerd op ongeveer 5000 jaar voor Christus, maar Adam was toen kennelijk nog pas uit de klei getrokken en in de weer met Kaïn en Abel. Veel verder was hij nog niet met de procreatie van de eerste nageslachten gekomen, en sowieso bestond hij formeel nog niet eens want het Oude Testament werd immers pas tussen 600 en 300 jaar voor Christus in enige consensus opgetekend. Ik bedoel, de schriftelijke vastlegging van het verhaal bevestigde pas Adams naam. De Gilgamesh-legende onder andere was al ruim aan de Bijbel vooraf gegaan (3000 jaar geleden), en Zarathustra had 1200 voor Christus al de basis gelegd voor de monotheïstische maar dualistische structuur van de latere christelijke boodschap.

De nieuwste inzichten voortkomend uit de evolutieleer vertellen ons: er was een primatensoort in Noordwest-Afrika die mogelijk onder invloed van veranderde klimaatomstandigheden, of een andere toevallige samenloop van omstandigheden, zo'n zeven miljoen jaar geleden zijn vacht begon te verliezen en later, in een reeks oorzake-

lijkheden, min of meer gedwongen daardoor toevallig iets in de richting van taal ging ontwikkelen. Dat werd over de vele duizenden, tienduizenden, honderdduizenden, miljoenen jaren echter waarachtig een taal waarmee zich synchroon de unieke grote hersenen ontwikkelden. Het adjectief 'grote' verwijst dan niet per se naar de omvang van de hersenen – de walvis en zeker de olifant beschikken over grotere hersenen (de Neanderthalers trouwens ook), en mogelijk selectief en/of specifiek een stuk sterker geheugen – maar naar het deel van de hersenen waarbinnen voornamelijk rationele verbanden kunnen worden gelegd; in principe zelfs eindeloos vele, zolang de infrastructuur er maar voor aangelegd is. En die infrastructuur ontwikkelde zich verder voor een overheersend deel aan de hand van taal. De mens werd een denkend wezen, een geestelijk wezen, een zeer bewust wezen; althans dit alles in aanleg.

Religie is dan, na magie en kosmisch-mythologische voorstellingen, vrijwel het eerste waarachtig geestelijke vraagstuk dat zich voordoet. Dat wil zeggen, de denkbeelden aangaande het bovennatuurlijke. Of concreter: Wie of wat heeft of hebben dit allemaal bedacht en gefabriceerd en waarom gaan we dood? En vervolgens: Wat kunnen we daaraan doen of hoe kunnen we die grillige fabrikant daar ergens in de Natuur gunstig stemmen of met hem/haar goed bevriend raken? Of vervolgens: Kunnen we zijn/haar kunsten niet overnemen, maar dan beter? Of vervolgens: Hoe kan IK me verenigen met die kennelijke God, opdat ik onsterfelijk zal zijn? Met veel geld misschien? Kan ik wetenschap kopen?

Met taal als redeneergereedschap, zo blijkt in ieder geval, werd de Natuur of het mystieke al snel en ogenschijnlijk vanzelfsprekend gepersonifieerd. Waarom, waardoor?

Over dergelijke vragen, om te beginnen, gaat dit essay, maar ik noem het graag: *schrijfsel*. Het is een onderzoek niet alleen naar God maar daarmee samenhangend uiteraard ook naar de mens. Waar komt hij werkelijk vandaan? Wat is van oorsprong de structuur en bedoeling van zijn aanwezigheid op deze voor hem, de mens, zo exploitabele planeet? Is die bedoeling er eigenlijk wel? Zo ja, wat is de structuur en bedoeling van religie? Hoe interfereren Bijbel en Evolutie vice versa? Wat is de menselijke waarheid en waarheid in het algemeen? Waar

drijft de mens zichzelf naartoe?

In de kern zijn dit humanistische vragen, die de wetenschap voor een deel omzeilen. Ze sluiten een indringende reflectie in op de sociale en morele implicaties van ons geschonken rentmeesterschap van deze toevallige en in beginsel gastvrije planeet aarde.

Graag wil ik daarbij voorbeelden van onze eigentijdse ontwikkelingen in de wereld slechts selectief en in algemene zin bij de beschouwing betrekken, ter voorkoming te verzanden in geïsoleerde detailwetenswaardigheden en daarmee opening te verschaffen voor wellesnietesargumenten. Dit laatste is namelijk exact het gevaarlijke van de tijdspanne waarin we leven: schreeuwelijke cirkelargumentatie, waarin zelfs het verworven begrip *democratie* zijn vanzelfsprekendheid neigt te verliezen en het begrip *beschaving* slechts nog opgetrokken wenkbrouwen oplevert. Het actuele is echter niet meer dan een – weliswaar schrijnend en zorgelijk – voortvloeiende van onze historisch beproefde aard. Juist door enige cultuur-historische context en logische verbanden toe te lichten en zowel te koppelen aan onze Evolutie als aan wat de Bijbel ons op een dieper niveau vertelt, kan het hedendaagse toegelicht dan wel ontmaskerd worden. Het hedendaagse wellicht ook van de agressieve en opportunistische omdraaiing van fictie en werkelijkheid, of zelfs de vervanging van werkelijkheid door fictie, van ingevreten complotdenken, van het dictatoriaal of autocratisch primitivisme, van narcistische volksmennerij. Vul maar aan.

Dit klinkt allemaal meteen al enigszins strijdvaardig, maar het is geenszins de bedoeling van dit essay dat wij over allerlei belichte onderwerpen in hevige detaildiscussies belanden. Als je dadelijk goed leest, zul je vanzelf merken aan stijl en toon dat dualiteit toch echt de foute heilloze weg is.

Want misschien is dit *schrijfsel* wel een onderzoek naar mogelijke relativisering. Ja, dat zou goed kunnen. Een onderzoek naar niet alleen een mogelijke maar een inmiddels noodzakelijke zelfrelativisering, door en van de mens zelf dus. Daar zou ene God, daar zou de Natuur in ieder geval vast blij van worden.

Tot (voorlopig) slot, de thematische materie van dit boek zou onuitputtelijk kunnen zijn, het aantal potentiële zijsprongen grenzeloos. Ik

beperk me niettemin als schrijver, gemakshalve wellicht, tot wat IK op dit moment relevant acht. Meer niet. Dit sluit niet uit dat er, bij glorieuze verkoop, ooit nog een herziene of uitgebreide versie *God* komt, zeg maar een *God Herzien*. Inzichten zouden zelfs bij mij als schrijver zomaar per ongeluk kunnen voortschrijden. Al moet ik dan gezien mijn enigszins vorderende leeftijd wel een beetje opschieten, vrees ik.

In de loop van het boek zul je regelmatig inhoudelijke overlap of herhaling van redematies of zienswijzen tegenkomen, maar dat komt voornamelijk doordat een onderwerp dan vanuit een net wat andere invalshoek wordt belicht en de context is veranderd. Als je naar de inhoudsopgave kijkt, zie je ook dat de hoofdstukken God, Taal, Hybris en Waarheid zich in elk boekdeel herhalen, dus ook uitbreiden.

Ten overvloede, trouwens, wil ik stellen dat een essay iets heel anders is dan een betoog. Bij een betoog probeer je door middel van feiten en argumenten je gehoor of lezers te overtuigen van je gelijk aangaande je stellingname. Een essay, echter, behoort een neutraal, redelijk gedocumenteerd en beschouwelijk onderzoek naar de waarheid omtrent een onderwerp of kwestie of stellingname te zijn. Het gaat niet om het eigen gelijk halen maar om het opboren van gerichte feitenkennis en daarmee het achterhalen en omschrijven van een stukje waarheid, mógelijke waarheid. Een essay sluit zodoende intrinsiek een socratische methodiek in. Ook is het als lezer verstandig, je te realiseren dat het woord 'essay' afgeleid is van het Franse 'essayer': proberen. Dus *probeersel* zou een nóg eerlijker genreaanduiding zijn dan *schrijfsel*, of 'essay'. Maar zoiets verkoopt niet en dan komt je boek vanzelf binnen afzienbare tijd terecht in de ramsj-bak van de boekwinkel, als het überhaupt fysiek al zijn weg vindt naar de boekwinkel, of slechts digitaal te bestellen is via bol-punt-com en dergelijke, welke het boek weer betrekken van de depôtplank bij het Centraal Boekhuis.

Een betoog schrijven daarentegen is in de kern dualistisch en als het ware een vorm van macht uitoefenen, althans een poging daartoe: de macht van het gelijk. Macht, echter, is nóóit neutraal.

Een poosje geleden vroeg ik mij op een stille avond af wat *beschaving* nu eigenlijk is en wanneer je van het begin van beschaving bij de mens kunt spreken. Wat de betekenis van beschaving is, kun je bij Google

even intypen. Of beter: leg het voor aan ChatGPT. Maar wanneer of hoe begon beschaving? Wat is het teken in de menselijke ontwikkeling dat je kunt spreken van beschaving? Ik kreeg een ingeving en ik wist het: De Schrift. Niet eens direct de Heilige Schrift, maar gewoon: de manifestatie van het menselijk vermogen indrukwekkende, belangwekkende, ethische of esthetische of, voor mijn part, administratieve bevindingen vast te leggen door middel van tekens; aanvankelijk uiteraard in iets als kleitabletten, bijvoorbeeld de Soemerische kleitabletten zo'n 3000 jaar voor Christus, welke reeds bijbelverhalen bevatten of op zijn minst later bruikbare elementen ervan.

Vanaf ruim 5000 jaar geleden (3000 jaar voor Christus dus) onstond dus in Mesopotamië (ZO-Irak) het pictografische spijkerschrift, in eerste instantie wellicht slechts bedoeld voor het vastleggen van transacties of bezit, maar al snel ook voor het vertellen van het verhaal van de welhaast goddelijke held Gilgamesh, die op zoek gaat naar de **onsterfelijkheid**. In het verlengde van de Gilgamesh-legendes, en vele andere, vormt zich tussen 600 en 300 jaar voor Christus de grote lijn van het Oude Testament, met in ieder geval de Genesis en de Exodus. Het in schrift, in taal, in verhaal ontwikkelen en vastleggen van vraagstellingen omtrent de oorsprong en bedoeling van de mensheid mogen we beschouwen als de genesis van het begrip *beschaving*. De algemene mate van het produceren, beheersen, lezen en in nuances begrijpen van in schrift gestelde communicatie is de beste graadmeter voor de staat van beschaving van een gemeenschap of maatschappij. In dat 'licht' zou ik vandaag de dag ook graag tegen menigeen zeggen: Ach mensen, geef je niet teveel bloot op mediums als Facebook of Twitter (X). Kijk, lees naar vermogen, maar laat je toetsenbord toch nog maar even met rust. Leer bijvoorbeeld eerst nog eens iets over punten, komma's en hoofdletters, en vervolgens over zinsbouw en stijlfiguren en betekenis, én begrijp vooral dat je iets als ironie niet letterlijk hoeft te nemen, voordat je überhaupt je mening in het openbaar verkondigt – sorry, verkondigt.

Vandaar ook, dat ik in de titelpagina dit essay het kenmerk *Schrijfsels* verleen; al herhaal ik, ik had het maar wàt graag *Probeersel* genoemd.

Ik ben iemand die soms maar moeilijk kan afsluiten, vooral later op de avond. Dan komt er iets als: 'Oh, één ding nog!'

In februari 2023 omvatte het manuscript van dit boek toch zeker al zo'n honderdtwintig pagina's op A5-formaat. Ik maakte op een troosteloze zondag een account aan bij *OpenAI* en activeerde *ChatGPT*. Vervolgens typte ik beleefd een opdracht in: *Could you write a short essay with the title 'God' and the subtitle 'As a first by-product of our cerebrum'?*

Ook hier kom ik later op terug. Maar om kort te gaan: heel even zakte alle bloed uit mijn hoofd en vroeg ik mij af waar ik me nu eigenlijk al die bladzijden en al die tijd voor had zitten uitsloven als hier binnen drie seconden en binnen een omgerekend A4'tje welhaast alles in een notendop stond. Een 10 zou ik er als docent voor gegeven hebben, op vwo 6-niveau.

Het was slechts het eerste gevoel als gevolg van de verbijstering omtrent de capaciteiten van de chatbot tekstgenerator, welke tot op zekere hoogte volkomen autonoom en in een handomdraai blijkt te kunnen opereren aan de hand van alle wereldwijde data en op te halen kennis. Maar wees voorlopig gerust, ik stelde vervolgens een echt moeilijke opdracht met een morele vraagstelling aangaande de werking en gevaren van AI en de relatie van God tot AI, of vice versa. En toen liep de chatbot hartstikke vast. Er kwamen aanvankelijk nog wat losse lettertjes sputterend retour, maar daar bleef het vervolgens bij.

De AI-tekstgenerator produceert voor mij vooralsnog perfecte uitzettingen maar bijvoorbeeld een essay schrijven is bepaald iets anders dan een uiteenzetting schrijven; gelukkig. In een essay vervat je bijna automatisch een eigen stijl van schrijven, soms zelfs met vormen van ironie, waaraan ik bijvoorbeeld al refereerde, of ingetogen humor. Dat lijkt me überhaupt een onmogelijkheid voor AI; wat kunstmatig gegenereerd wordt, kan à priori al helemaal niks met ironie of humor. Kunstmatigheid conflicteert vanuit de aard van het woord meteen met alles waaraan je *gevoel* kan koppelen, en ironie en humor hebben toevallig iets met gevoel te maken.

Ook put je binnen een essay uit eigen kennis en een eigen referentiekader, welk je over de vele jaren (in mijn geval) bewust en onbewust hebt opgebouwd en opgeslagen onder de eigen hersenpan, of

anders gezegd in de eigen geest en mensenziel. Het gaat daarbij echter niet in de eerste plaats om de onuitputtelijkheid van zo'n zogenaamd referentiekader maar vooral om het vinden van de juiste verbanden; vooralsnog de juiste, want ook 'dingen' als verbanden zijn onderhevig aan een zekere Evolutie. Wellicht zal dit een kernwoord blijken in het vinden, determineren en beschrijven van betekenis en doel van onze mensenziel: *verbanden!*

Kortom, hoe anders is een essay dan een uiteenzetting, beschouwing of een betoog? Nou, ik hoop dat je dit werkstuk in boekvorm daadwerkelijk leest, tot en met het einde, en dat je het boekje je hele verdere leven, en erna, binnen handbereik houdt en met regelmaat erop naslaat.

Een laatste dingetje dan nog: Graag wil ik vooraf een disclaimer inbouwen. Ik heb mijn best gedaan om al te specifieke wetenschappelijke begrippen in dit boek weg te laten of over te slaan. Iets als *biologische algoritmen* en beschrijvingen of verklaringen daaromtrent zul je derhalve niet echt tegenkomen. Of iets als 'het entropisch principe', schiet me te binnen. Zelfs het gemuteerde taalgen FOXP2 zal ik hooguit kort benoemen bij de beschrijvingen omtrent de afgesleten bovenhoektanden bij de *Homo habilis* en de plotseling sterk toegenomen herseninhoud van die oermens. Dit soort kennisgebieden zijn voor de echte wetenschappers en andere boeken. Überhaupt is bijvoorbeeld het woord *algoritmen* tegenwoordig dermate dominant in het verklaren en uitbuiten van onze (digitaal aangezette) gedragingen dat ik het maar even opzij heb gelegd.

Disclaimer twee: Daar waar ik hier en daar verwijst naar bestaande opvattingen, filosofieën of zelfs theosofieën zoals in de Kabbala, ga ik niet volledige technische of filosofische *exegeses* of *eisegeses** ten toon spreiden aangaande de aangesneden onderwerpen en bijbehorende redematies. Dat zou voorbijschieten aan de bedoelingen van dit schrijven. Meestal probeer ik dan mijn punt in algemeen begrijpelijke taal zo concreet mogelijk samen te vatten en naar relevantie voor de context van mijn verhaal. Meer niet, en dat is soms al moeilijk zat.

Zelf heb ik natuurlijk de nodige boeken en artikelen over het ontstaan van de kosmos, het begrip tijd, de aarde en de Evolutie tot me

genomen, alsmede toepasselijke gedeelten van de Bijbel. Sommige boeken omtrent wetenschappelijke onderwerpen worden als wereldwijde bestsellers in de markt gezet, maar als ik deze lees, denk ik vaak: dat staat indrukwekkend op de boekenplank maar dat kan een beetje een normaal mens echt niet (helemaal uit) lezen. Ik ben nogmaals geen filosoof of theosoof, formeel geen wetenschapper, slechts vanuit literaire invalshoeken een redelijk geïnformeerd en denkend dus aan zichzelf twijfelend persoon. Daarmee vind ik een modes om mijn schrijfsel een beetje behapbaar te houden.

Niets verder van wat in dit boek geschreven wordt, geen enkele stelligheid, claimt dus de absolute volledige uitsluitende waarheid. Daarom is het boek niet direct bestemd voor discussie, wel eventueel voor enig bezinnend samenzijn of een 'oh-ja-zo-kun-je-het-ook-zien'; voor gesprek. Het is daarom de vraag of ik je aan het eind een enigszins verlossend woord kan verschaffen.

Onlangs zag ik op Facebook een post van een groep mannen, die ik deels ken, die een fietstocht in Zuid-Limburg maakten (zoals gebruikelijk op fietsen die ik doorgaans veel te duur vind voor de benen – maar dat terzijde). Een van die mannen droeg een shirt waarop aan de voorkant stond 'Alleen Jezus geeft rust'. Ik reageerde, tegen beter weten: 'Die meneer met dat Jezus-shirtje bied ik over twee maanden mijn nieuwste boek *God - Als eerste bijproduct van onze grote hersenen* aan.' Hij antwoordde ogenblikkelijk: 'Geloven doe je niet met je hersenen maar met je hart.' Ik dacht: Oei, discussie! Weer net niet de bedoeling.

Ik kom in de weekend-NRC, in de wetenschapsbijlage, een beschouwend artikel tegen met de titel *Denken over iets is niet voor niets*. Dat ga ik dadelijk maar eens lezen.

* *Eisegese* wil zeggen dat je eigen vooraf bedachte veronderstellingen of interpretaties gaat projecteren op ter zake doende teksten, bijvoorbeeld bijbelse teksten. Je legt als het ware je waarheden erin.

* *Exegese* is het omgekeerde, namelijk het (uitgebreid) verklaren van een tekst aan de hand van zo objectief mogelijke criteria. Je probeert als het ware waarheden eruit te halen.

I

God 1 – God en mens

Zonder de mens was er geen **God** geweest; hij gaf God zijn naam. Zonder God was er geen mens geweest; Hij liet hem spreken. Zodoende, in retrospect, was God God niet voordat de mens Hem als zodanig benoemde en heette Hij waarschijnlijk Natuur of Niks, waar Hij beide vast ook vrede mee had.

Dit bovenstaande is voor mij de bevattelijke verwoording van het welbekende begin van het evangelie volgens Johannes: *In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. (Joh. 1:1) Alles is erdoor ontstaan, zonder het Woord is niets ontstaan van wat bestaat. In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen. Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen. (Joh. 1:3-5)* Of dit laatste nog steeds waar is, daar gaat onder andere dit boek, dit essay over. De 'titel' van het evangelie van Johannes is trouwens: **Het Woord is mens geworden**. Wat dit zou kunnen betekenen, komt geleidelijkaan en impliciet aan bod in de volgende pakweg 250 bladzijden.

Een vraag nadat de mens, zoals beschreven in de openingsalinea, God als zodanig had benoemd, is dan, waar God bleef nadat de mens er was en in bewuste toestand de aarde bevolkte. Trok Hij zich terug na zijn Genesis, zo van *Ik heb Mijn werk gedaan, het is nu aan jullie* (transcendente God: deïsme), of bleef Hij tegelijkertijd toch nog maar een tijdje onder ons en vooral om ons zo nodig bij en aan te sturen (immanente God: theïsme)?

Ook begreep God al snel, van meet af aan eigenlijk, dat

er een ingebakken fout in zijn menscreatie was vervat, die Hem mogelijk wat zorgen zou gaan baren: de mens zou zich uiteindelijk namelijk gelijk gaan wanen aan God, aan Hemzelf. Want hij was er toch naar Gods evenbeeld gekomen? Tenminste, die veronderstelling had de mens zich altijd toegeschreven, sinds hij middels spraak en taal zijn grote hersenen had mogen ontwikkelen. Dan ontspint zich de vraag of deze veronderstelling voortkwam of voortkomt uit ijdelheid en zo ja, wiens ijdelheid: die van God of van de mens. Hoe dan ook, uiteindelijk eigende de mens zich God toe en daarmee de zeggenschap over al wat leefde en over tijd en ruimte, over vuur en energie én over Waarheid, liefst steeds eigen waarheid.

Had God dit allemaal zo bedoeld, bijvoorbeeld bij wijze van interessant experiment? Of was er van Zijn kant al snel sprake van een faliekante inclusieve mislukking en noodzakelijke, mogelijk eindeloze 'damage control'?

Taal 1 – Taal en mens

Geen enkele andere diersoort op aarde beschikt over **taal** zoals de mens dat doet; niet over woorden, zinnen; niet over de semantische en connotatieve gelaagdheden van die woorden en zinnen; niet over tekstuele betekenisgelaagdheden; niet over de contextuele verwevenheden van toon en stijl; niet over subtiliteiten in taal waarmee schoonheid kan worden gecreëerd; niet over stellingen en argumenten die morele oordelen vormgeven; niet over de manipulatieve opportuniteiten van taal die de hersenen van hele massa's en volkeren kunnen lamleggen; niet over stelselmatige omkeringstactieken welke complottheorieën helpen smeden; enzovoort. Hoe kan dat, hoe komt dat? Was het ooit toeval? Was het evolutionaire logica? Was het goddelijke willekeur? Ik zal het maar verklappen: het was waarschijnlijk al dit.

Niet dat elk menselijk exemplaar tegenwoordig elk van deze of al deze genoemde taalaspecten begrijpt, overziet, beheerst en in een veelvoud aan situaties kan toepassen of interpreteren, maar de mankementen bij de mens liggen dan wel bijvoorbeeld aan minder gunstige genetische overdracht, gebrekkige verstandelijke opvoeding, hetzij van thuis uit of op school, of aan afleidende andere aan tijdgeest onderhavige preoccupaties. In ieder geval, de geestelijke inrichting voor een vergaand talig instrumentarium is in de geëvolueerde aanleg aanwezig; de mate en het niveau van gebruik van die geestelijke infrastructuur wordt meestal een ander verhaal.

In dit verband laat ik mij vaak onwillekeurig terugvoe-

ren naar bijvoorbeeld de toneelstukken van Shakespeare. De vaak multi-interpretabele woordbetekenissen, de ge-laagde toespelingen op actualiteiten of personen, de stijl-nuances tussen het letterlijke en het figuurlijke of ironische en nog veel meer verfijningen in het taalgebruik zijn tegenwoordig zelfs voor iemand die Engels gestudeerd heeft niet allemaal zomaar te omvatten, althans niet zonder achtergrondkennis, toelichting of annotaties. Een simpel zelf-standig naamwoord als *will* kon ook in de gegeven context met een beetje goede wil al een stuk of zeven betekenissen hebben. Wij kennen dat hedentendage helemaal niet meer. Alleen al dubbele betekenissen van woorden of woordspe-lingen brengen mensen in verwarring. Maar in die tijd be-grepen ook boeren en burgers de subtiële toespelingen perfect, want de Shakespeare-toneelstukken werden met name ook voor het zogenaamd gewone volk opgevoerd. Er waren nog geen media zoals wij die kennen en het al-gemene concentratievermogen van mensen en de taalge-voeligheid waren raar maar waar per saldo van een veel grotere onmiddellijkheid en van een compleet ander ni-veau dan van de tegenwoordige gemiddelde mens. Heel jammer voor de mensen toen, maar er was geen internet, er was geen Facebook, geen 'X', en er waren geen digitale geweldspelletjes in 1600.

Anderszins, walvissen bijvoorbeeld, of meer specifiek bultruggen, is een groot en bijna magisch ingewikkeld pa-troon van geluidscommunicatie toegeschreven, vaak zelfs met sterk melodische kenmerken. Van olifanten is recent pas ontdekt dat zij elkaar onderscheidelijke namen toe-kennen door specifieke 'persoonsgerichte' gromgeluiden.

Met alle respect voor de walvis en de olifant staat dit vooralsnog in geen vergelijking met de gedurende honderdduizenden jaren toegenomen complexiteit van de menselijke taal. Hoe vernuftig de signalen-, geluiden- en gedragscommunicatie van sommige of eigenlijk bijna alle dieren ook kan zijn, het niveau en de doelstellingen ervan blijven voornamelijk beperkt tot kwesties als gevaar, bescherming en/of affectie, voedsel en procreatie. Bovendien zijn de gevolghandelingen of -reacties bij dieren doorgaans instinctieve gedragsreflexen en niet veel meer.

Natuurlijk kennen geavanceerde diersoorten ook communicatievormen met ethische strekking, maar het belangrijkste dat de andere soorten missen in hun taal- of communicatievormen, is tijdgebruik en onderschikking. De andere dieren communiceren niet in de verleden tijd of toekomstige tijd, laat staan dat ze iets als een aanvoegende of voorwaardelijke wijs er tussendoor gooien. Ook redenen of verklaringen aanvoeren bij communicatie-uitingen, of oorzaken en gevolgen, blijven waarschijnlijk een onoverkomelijk probleem. En bijvoorbeeld onbenulligheden als het weer van de laatste tijd of de toch wel erg opvallende gedragingen van de nieuwe buurvrouw vallen niet echt binnen de reikwijdte van het dierlijk 'gesprek'. Kortom, de implicaties – al dan niet bewust – van iets al transgeneratieve grammatica (syntactisch gelaagde zinsstructuren) blijven voor de andere soorten helaas een grijs gebied. Toch best jammer voor de dieren, of juist niet.

Het grootste wonder van de schepping is misschien niet zozeer de mens als wel zijn taal, waarmee de mens überhaupt ook definitief mens werd. Dit is ook wat de Bijbel

Johannes met zijn evangelie over het Woord laat duidelijk maken. Het is niettemin tegelijkertijd de vraag waar dat wonder van de mensentaal ooit toe leidt of hoe wonderlijk het taalvermogen van de hedendaagse mens feitelijk nog is, zeker als de door AI gestuurde tekstgeneratoren inspringen op onze taal- en communicatiemankementen en de communicatie overnemen, of een stap verder: onze wils- en handelingsbekwaamheid overnemen.